

**ՆԵՐՍԵՍ ԼԱՄԲՐՈՆԱՅՈՒ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ
ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀՈՒՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

Բանալի բառեր՝ ներսես Լամբրոնացի, բանաստեղծական ժառանգություն, հունարեն, թարգմանություն, հունաբան դպրոց, պատճենում, նորաբանություն, բառային հունաբանություն, քերականական հունաբանություն:

Հայ-հունական լեզվական առնչությունները սկսվել են դեռևս նախագրային շրջանից և առավել խորացել Ալեքսանդր Մակեդոնացու արշավանքների, այնուհետև՝ քրիստոնեության տարածման ընթացքում: Չորրորդ դարում, հունական և ասորական դպրոցների բացմանը զուգընթաց, Հայաստանում ակնհայտորեն ուժեղանում է հունարենի ազդեցությունը: Արդեն հինգերորդ դարում, հայոց գրերի գյուտից հետո, ժամանակի հունական գիտության առաջավոր կենտրոններում կրթություն ստացած Մաշտոցի աշակերտները, վերադառնալով Հայաստան, սկիզբ են դնում թարգմանական հսկայածավալ աշխատանքի: Հունարենից թարգմանվում են ոչ միայն կրոնական, այլև պատմական, փիլիսոփայական և քերականական երկեր: Հունարենի նմանողությամբ կատարված նորամուծություններով ձևավորվում է հունաբան հայերենը, որը կիրառելի է դառնում հունաբան դպրոցի ներկայացուցիչների կողմից մոտավորապես հինգերորդ դարի վերջերից մինչև ութերորդ դարի սկիզբն ընկած ժամանակահատվածում, իսկ ըստ ականավոր գիտնական Աբրահամ Տերյանի՝ այդ ժամանակահատվածն ընդգրկում է 570-730 թվականները¹: Այս ընթացքում կատարվում են մի շարք արժեքավոր թարգմանություններ, ինչպես՝ Դիոնիսիոս Թրակացու «Արուեստ քերականութեան» երկը, կիսաթարգմանական «Գիրք Պիտոյից»-ը, Արիստոտելի, Պլատոնի, Փիլոն եբրայեցու, Տիմոթեոս Կուզի և այլոց երկերը, որոնց մի մասը նույնիսկ սկզբնագրի արժեք ունի, քանի որ հունարեն տարբերակները կորսված են կամ մեզ են հասել ոչ նախնական վիճակով:

¹ A. Terian, “The Hellenizing School, It’s Time, Place and Scope of Activities Reconsidered”, *Dumbarton Oaks Symposium*, 1980, Washington, 1982, p. 183.

Հունաբան թարգմանությունները զգալիորեն ազդել են հայ մատենագրության հետագա ուղու վրա՝ ոչ միայն ընդլայնելով կրոնական բովանդակությամբ նոր տեքստերի տարածումը, այլև զարկ տալով աշխարհիկ թարգմանական և ինքնուրույն գրականության ստեղծմանը: Հակոբ Մանանդյանն առաջինն է, որ խորապես ուսումնասիրել է հունաբան հայերենը և այս ուղղությանը տվել իր արժեքավոր գնահատականը: Նա գրում է. «Յունաբան ուղղութիւնը, նախ և առաջ, այն մեծ յեղաշրջումն է հին հայոց մատենագրութեան մէջ, որը հիմնադրատակ է անում ու յեղափոխում թէ՛ հայ գրական լեզուն, ոճը, գրելու եղանակն ու սովորութիւնը, և թէ՛ հեղինակների գաղափարական ու գիտական պաշարն ու աշխարհայեացքը»²:

Հունաբան դպրոցի ներկայացուցիչների թարգմանությունների ընթացքում ստեղծվում են բազմաթիվ նոր բառեր, քանի որ դրանք հիմնականում կատարվում էին բառացի փոխադրության միջոցով, այլապես հնարավոր չէր լինի ամբողջությամբ փոխանցել մեծարժեք երկերի բովանդակությունը: Արդյունքում ոչ միայն պատճենվում են բազմաթիվ բառեր, այլև մի շարք քերականական կառույցներ: Այս ամենը նպաստում է հունարենի ազդեցության զգալի աճին, որոշ դեպքերում չափազանց ճշգրիտ թարգմանություն կատարելու փորձը հանգեցնում է արհեստական լեզվի, ինչն ավելի է դժվարացնում առանց այն էլ բարդ բովանդակությամբ գրվածքների ընկալումը³: Գ. Մուրադյանը, մանրակրկիտ կերպով ներկայացնելով հունարեն միևնույն գրվածքի դասական և հունաբան թարգմանությունները, ցույց է տալիս, որ դասական թարգմանության դեպքում ամբողջ նախադասությունը որպես թարգմանական միավոր է ընկալվել, ի տարբերություն հունաբանի, որտեղ թարգմանիչները փորձել են թարգմանել բառ առ բառ, երբեմն նույնիսկ ձևույթ առ ձևույթ⁴:

Հունաբան դպրոցի շուրջ շորս դար տևած գործունեությունը իր խորը ազդեցությունն է թողել հետագա դարերի հեղինակների լեզվի վրա, որոնց գրվածքներում առկա են զանազան տիպի հունաբանություններ: Ինչպես նշում է Գ. Մուրադյանը՝ «Ոչ թարգմանական երկերում հանդիպող հունաբանությունները պետք է դիտել որպես հունաբան թարգմանությունների լեզվական ազդեցության արդյունք, հատուկ ոճ, սկզբնական շրջանում՝ նորաձևություն, իսկ հետագայում՝ նաև ընդունված սճական հնարք, երբ հեղինակն իր նախասիրության չափով սճավորում էր շարադրանքը թարգմանությունների ընձեռած նոր բառերով, քերականական ձևերով և շարահյուսական դարձվածներով»⁵:

² **Յ. Մանանդեան**, *Յունաբան դպրոցը և նրա զարգացման շրջանները*, Վիեննա, 1928, էջ 3:

³ **Գ. Մուրադյան**, *Հունաբանությունները դասական հայերենում*, Երևան, 2010, էջ 7:

⁴ **G. Muradyan**, «The Hellenizing School», *Armenian Philology in The Modern Era*, Brill, 2014, p. 322.

⁵ **Գ. Մուրադյան**, ««Պիտոյից գրի» ոչ թարգմանական մասերի լեզուն և հայ հեղինակների հունարանությունները», *Աշտանակ Գ* (2000), էջ 100:

Այս հոգվածում նպատակ ունենք ցույց տալու տասներկուերորդ դարում Կիլիկյան Հայաստանում գործած հայ միջնադարյան գրականության վառ ներկայացուցիչներից մեկի՝ Ներսես Լամբրոնացու (1153-1198 թթ.) բանաստեղծական ժառանգության հունաբանությունները: Հայտնի է, որ Լամբրոնացուն մանուկ հասակից հունարեն է սովորեցրել մայրը՝ Ներսես Շնորհալու եղբոր դուստր Շահանդուխտը: Ներսես Լամբրոնացու թողած ծովածավալ ժառանգության մեջ առկա են հունարենից արված մի շարք թարգմանություններ, որոնց մեջ ամենահայտնին Հովհաննու Հայտնության⁶ և դրա մեկնության թարգմանությունն⁷ է: Ներկա ուսումնասիրությունը կատարելիս դիտարկել ենք միայն բանաստեղծական երկերը՝ փորձելով ցույց տալ, թե Ներսես Լամբրոնացին դրանցում որչափով է կիրառել դասական կամ հունաբան շրջանից իրեն հասած հունաբանությունները, ինչպես նաև փորձել ենք պարզել՝ արդյոք կա՞ն հունաբանություններ, որոնք հնարավոր է, որ Լամբրոնացին ինքը ստեղծած լինի: Դիտարկել ենք հետևյալ երկերը՝ Աստվածածնի Վերափոխմանը, Սուրբ Հոգու գալստյանը, Քրիստոսի համբարձմանը և Ներսես Շնորհալուն նվիրված ներբողները, մի շարք տաղեր և երկու տասնյակից ավելի շարականներ⁸:

Ներսես Լամբրոնացու բանաստեղծական ժառանգության ուսումնասիրության ընթացքում հայտնաբերված հունաբանությունները բաժանել ենք երկու խմբի՝ 1) բառային հունաբանություններ և 2) դասական լեզվի կանոններից շեղվող քերականական ձևեր:

1) Բառային հունաբանություններ.

Բառային հունաբանությունները խմբավորել ենք ըստ բառակազմության՝ նախածանցավոր, բարդ և վերջածանցավոր:

ա) Հունաբան բառերի շարքում անհամեմատ մեծ թիվ են կազմում **նախածանցավորները**: Հայտնի է, որ դասական գրաբարում դրանց կիրառությունը սահմանափակ էր, և հատկապես տերմինների թարգմանության ժամանակ հայերենի բառապաշարը մի շարք նախածանցներով հարստացնելու հարկ է առա-

6 **Ն. Ակիմեան**, *Ներսես Լամբրոնացի*, Վիեննա, 1956, էջ 274, **Մեսրոպ առք. Տե-Մովսիսեան**, *Պատմություն սուրբ գրոց հայկական թարգմանությունների*, Թուրքիայի Ս. Նահապետեան, էջմիածին, 2018, էջ 209:

7 *Մեկնություն Յայտնության Ս. Աւետարանչին Յովհաննու*, Արարեալ Տ. Անդրէի եւ Արեւոսայ եպիսկոպոսացն Կեսարու, քարգմանեալ ի յոյն բնագրէ եւ սրբագրեալ Տ. Ներսէսի Արեւայիսկոպոսի Տարսուսի Կիլիկեցոյ, Երուսաղեմ, 1855:

8 **Ա. Աւետիսեան**, «Ներսէս Լամբրոնացու ներբողը՝ նուիրում Աստուածամօր Վերափոխմանը», *էջմիածին*, 2018, Ը., էջ 11-29, Թ, էջ 42-61: **Ն. Լամբրոնացի**, *Ատենաբանություն եւ ճառք*, Կալկաթա, 1851, էջ 243-317: **Ն. Շնորհալի**, *Թուղթ ընդհանրական*, էջմիածին, 1865, էջ 461-497: Մատենագիրք Հայոց, Բ. ԺԳ, ԺԴ, *Գանձարան*, Անթիլիաս-Լիբանան, 2008, 1617 էջ: Մատենագիրք Հայոց, Բ. Ը, *Շարական*, Անթիլիաս-Լիբանան, 2007, 673 էջ:

ջանում, որոնց ստեղծման համար որպես աղբյուր ծառայում են դասական հայերենի նախդիրները (առ-, ըստ-, ընդ-), մակբայները (նախ, վաղ, յար, ստոր), արմատական բառերը (արտ, բաց, ներ, վեր, բաղ, գեր, հակ, մատ, շաղ, շար, պար, տրամ, փոխ), հնչյունական կամ իմաստային որոշ փոփոխությունների ենթարկված արմատները (հնչյունափոխված՝ ենթ, ընդ, հոմ, համ, փաղ, պար, բազ..., իմաստափոխված՝ շաղ): Ներկայացնենք հունաբան նախածանցների հայերեն-հունարեն համարժեքները՝

ἀμφι – քող-, ἄνα – վեր-, ἄντι – հակ-, դեր-, փոխ-, ἄπο – ապ-, բաց-, δια – ստոր-, տրամ-, ἐκ – արտ-, ἐν – ներ-, ἐπι – մակ-, վեր-, κατα – ստոր-, ընդ-, վայր-, μετα – փոխ-, ὄμο – համ-, հոմ-, παρὰ – յար-, տար-, պատ-, պար-, περὶ – պար-, προ – նախ-, առ-, προσ – առ-, συν – բաղ-, հոմ-, յար-, շար-, պար-, ὑπερ – գեր-, ὑπο – ենթ-/ընթ-, ստոր-, վայր-⁹:

Նշենք վերոնշյալ գրվածքներում համբրոնացու կիրառած նախածանցավոր հունաբան բառերի օրինակներ.

ապացոյց – ἀπόδειξις՝ ἀπό- + ա + δεῖξις («ցուցադրում») (Ն. վեր. 23), Բրու. հց. 43 [108], 48 [124],

գերապատի – ὑπερτίμιος՝ ὑπερ- + ա + τίμιος («պատվելի») (Ն. գով. 465), Վրբ. հց. Բ, **ընդհանրական** – καθολικός՝ καθ (κατα) + ὀλικός («հանրական») (Ն. գով. 468), Հանգ. 19,

համաձայն – σύμφωνος, ὁμόφωνος՝ σύν-, ὁμό- + ա + φωνή («ձայն») (Ն. շար. 687), Աթ. դ 86,

նախատեսութիւն – προθεωρία՝ προ- + ա + θεωρία («տեսութիւն») (Ն. վեր. Ը 29), Բրու. պհ. 6.203,

նախատիպ – πρωτότυπος՝ πρῶτος + ա + τύπος («տիպ») (Ն. վեր. Ը 19), Բրու. ծն. 419-20,

ներբողեան – ἐγκώμιον՝ ἐν- + κῶμος¹⁰ («խրախեանք») (Ն. վեր. Ը 14, Ն. գալ. Հ.Ս. 99), Փիլ. իմաստ. 97, 99, Պիտ. 95.1, 2, 14,

ներգործութիւն – ἐνέργεια՝ ἐν- + ἔργον («գործ») (Ն. շար. 688), Բրու. հց. 42[107], 48[124],

⁹ Գ. Մուրադյան, Հունաբանությունները դասական հայերենում, էջ 35:

¹⁰ Հետևելով «Պիտոյից գրքի» մեկնաբանությանը («ներբողեան է բան արտադրական եղելոյ բարեաց. և ասացեալ է այսպէս՝ յաղագս հինոցն ի գեղս գովութիւնս առնելոյ. գեղս կոչլին գնրբափողոցս» Պիտ. 95.1)՝ նԲՀԼ-ի հեղինակները «ներբող» բառը բխեցնում են հունարեն կῶμη-ից («գլուղ, արվարձան») և ներկայացնում որպես «ներփողական կամ նրբափողեան, ևս և նրբափողոցեան» (նԲՀԼ, էջ 416): Հր. Անադյանը, շմերթելով այս կարծիքը, նշում է նաև կῶμος-ը որպես բառարմատ (Հր. Անադյան, Հայերէն արմատական բառարան, Երևան, 1926, էջ 445): Եվ իսկապես, «Պիտոյից գրքի» տեսական հատվածների սկզբնագրում՝ Ափրոնիոսի «Նախակրթություններում» է հենց ἐγκώμιον-ը կապվում կῶμη-ի հետ (Պիտ., էջ 290, Գիրք V-ի, ծան. 2):

ճերհակ – ἐναντίος` ἐν- + ἀντίος («հակառակ»)՝ բառի այս կազմությունը տարօրինակ է, քանի որ երկու մասն էլ նախածանցներ են՝ «ներ-»-ը *ἐν*-ի օրինակաբար համարժեք, «հակ-»-ն էլ՝ որպես նախածանց մեկնաբանված *ἀντι*-ի օրինակաբար համարժեք, շնայած տվյալ դեպքում *ἀντι*-ն բառարմատ է¹¹ (Ն. գով. 469), *Փիլ. այլաբ. 110*,

պարագրել – περιγράφω` περι- + γράφω («գրել») (*Շար. էջ 192*), *Դիոն. ածայ. 138*

ստորակայութիւն – ὑπόβασις` ὑπό- + βάσις («բայլ, շարժում, հիմք») (Ն. համբ. 90), *Գ. Բարձր. 21*

ստորահեղոյ – ὑποχέω, καταχέω` ὑπο-, κατα- + χέω («հեղել») (Ն. վեր. Թ 55),

վերագոչել – ἀναβοάω` ἀνα- + βοάω («գոչել, բղավել») (Ն. առաբ. էջ 1030), *Մ. Խ. անթ. 36*

վերածայնել – ἀναφώνέω` ἀνα- + φωνέω («ձայնել, հնչեցնել») (Ն. նոր. կիր. էջ 200), *Յճխ. ժգ. 90*

Գտել ենք նաև կիսապատճենման այնպիսի օրինակ, երբ հունարեն նախածանցավոր բառը թարգմանված է բարդ բառով՝

հակառակամարտ – ἀντιμάχος` ἀντι- + μάχη («մարտ, կռիվ»)՝ (Ն. համբ., 93), *Յճխ. իգ. 128*:

բ) Հունարենից արված պատճենումները հայերենի բառապաշարը հարստացնում են նաև բազմաթիվ բարդ բառերով: Ի տարբերություն նախածանցավորների՝ դասական հայերենում բարդ բառերը մեծ թիվ էին կազմում, իսկ հունարենի ազդեցությամբ հայերենին հատուկ բառակազմական կաղապարների կիրառությունը սկսում է ավելի մեծ թափ ստանալ: Գ. Մուրադյանը՝ վկայակոչելով Բենվենիստի այն դիտարկումը, որ Աստվածաշնչում առկա բարդ բառերին հունարենում կարող են համապատասխանել ինչպես բարդ, այնպես էլ նախածանցավոր, պարզ բառեր կամ ամբողջական բառակապակցություններ, նշում է, որ ըստ ամենայնի ոչ բարդ բառերի թարգմանություն հանդես եկող հայերեն բարդ բառերը լեզվում գոյություն են ունեցել, իսկ եթե հունարեն բարդ բառի դիմաց ունենք բառակազմական նույնպիսի բաղադրիչներով բարդ բառ, ապա որքան էլ որ այն բնական հնչի հայերենի համար, բացառված չէ, որ այն նորաբանություն է¹²: Ստորև ներկայացնենք նշյալ տրամաբանությամբ ստեղծված և Լամբրոնացու կիրառած մի շարք բարդ բառերի օրինակներ, որոնք կարող էին ժամանակին հունարենից պատճենված լինել՝

ակամակապ – λιθόστρωτος` λίθος *բար*, ալ («թանկագին *բար*») + στρώννυμι («փռել, շարել») (Ն. հր. էջ 1347), *Երգ. Գ 10*,

¹¹ Նույն տեղում, էջ 57:

¹² Նույն տեղում, էջ 60-61:

աստուածընկալ – θεοδόχος՝ θεός («աստված») + δέχομαι («ընդունել, ընկալել») (Ի Վեր. Թ 46, 48, 53), Ագաթ. 1566,

աստուածակիր – θεοφόρος՝ θεός («աստված») + ա + φορός («կրող») (Ի Վեր. Թ 54), Ագաթ. 1428,

աստուածեղբայր – ἀδελφόςθεος՝ ἀδελφός («եղբայր») + θεός («աստված») (Ի Վեր. Թ 50), Գրիգ. Կ 151,

աստուածալազոտփիւն – θεοσέβεια՝ θεός («աստուած») + σέβω («պաշտել») (Ի Վեր. Ը 15), Ծննդ. Ի 11, Յոր. ԻԸ 28,

բարեբանութիւն – εὐλογία՝ εὖ («բարի, լավ») + λόγος («բան») (Ն. համբ. 73), Պիտ. 72.24, 112.5,

եկրածին – γηγενής՝ γῆ («երկիր») + γεννάω («ծնել») (Ն. գալ. Հ.Ս. 115), Առակ. Բ 18,

լեզուախօսութիւն – γλωσσολαλία՝ γλῶσσα («լեզու») + λαλέω («խօսել») (Ն. գալ. Հ.Ս. 118), Սարգ. Ա յհ. 562,

լինկաբեր – λιβανωτοφόρος՝ λιβανωτός («խումակ») + ա + φέρω («բերել») (Ն. գառկ. 193), Երգ. Բ 17,

կենդանաբար – ζωοποιός՝ ζῶον («կենդանի») + ποιέω («աւարել, ստեղծել») (Ն. նոր. կիր. 201), Յովհ. Զ 64,

սկզբնաւիպ – ἀρχέτυπος, -ον՝ ἀρχή («սկիզբ») + τύπος («տիպ, օրինակ») (Ն. նոր. կիր. 202), Նագ. Ի բաւ. 161, Գ 2.13.4,

տաղերգութիւն – μελωδία՝ μέλος («տաղ») + ὠδή («երգ») (Ն. գով. 477),

բահանայապետ – ἀρχιερέυς՝ ἀρχός («առաջնորդ») + ιερέυς («բահանա») (Ն. գալ. Հ.Ս. 120) Ս. Պ. հնգ. 186:

գ) *Ներսէս Լամբրոնացու բանաստեղծական ժառանգութեան մեջ գտնուած ենք նաև վերջածանցավոր հունարանութուններ, ինչպես՝ -ութիւն, -ական, -ակածանցներով կազմված գոյականներ ու ածականներ՝ տեսութիւն օրասիս (Ն. համբ. 78) Փիլ. իմաստ. 48, անմարմնական անօրէն (Ն. գալ. Հ.Ս. 115) Փիլ. իմաստ. 36, աստուածական թեօս (Ն. շար. 685) Ագաթ. 1431, 1499, բանական լոգիկոս (Ի Վեր. Ը 26) Փիլ. այլար. 124, ծառայական ծովապետ (Ն. համբ. 80) Ագաթ. 1581, ներքողական ճակատագրիկոս (Ն. համբ. 73) Պիտ. 40.28, 44.11, փրկչական ժողովրդի (Ն. շար. 685) Խոր. Բ 29, երեւակ տրիակ (Ն. գառկ. 191) Փիլ. այլար. 106, որակ յօրէն (Ի Վեր. Թ 54) Փիլ. այլար. 148, ածականներից կերտված մակբայներ «բար», «պէս» վերջածանցներով, որոնք համարժեք են հունարեն ὠς-ին¹³ տնօրինարար օրկոնոմիկոս (Ն. Գերգ.*

¹³ Նոյն տեղում, էջ 79:

1259) Յս. որդի 145, **ծառայաբար** δουλικῶς (Ի Վեր. Ը 24) Խոսր. 246, **հրաշափառապէս** παραδόξως (Ն. գալ. Հ.Ս. 100) Բրս. հց. 237, **սփանջելապէս** θαυμαστῶς (Ն. համբ. 90) Սաղմ. ԽԳ 5, Հե 5. *ժխտական մասնիկով* և «-լի» վերջածանցով բայածականներ՝ **անճառելի** ἄρρητος, ἀνεκκάλητος (Ն. գալ. Հ.Ս. 100) Աղեֆս. Ա 155, **անկողոպտելի** ἄσυλος (Ի Վեր. Թ 57) Պիտ. 190.20, **անտանելի** ἀνεγχώρητος (Ն. շաբ. 688) Պիտ. 52.13:

Լամբրոնացու բանաստեղծական ժառանգության միջից առանձնացրած բառային հունաբանությունները բաժանել ենք երեք խմբի՝

ա) դասական շրջանի հունաբանություններ՝ ընդհանրական (Հանգ. 19), համաձայն (Աթ. դ 86), վերագոչել (Մ. Խ. անթ. 36), վերաձայնել (Յճխ. ժգ. 90), ստորակայություն (Գ. Բարձր. 21), հակառակամարտ (Յճխ. իգ, 128), ականակապ (Երգ. Գ 10), աստուածընկալ (Ագաթ. 1566), աստուածակիր (Ագաթ. 1428), աստուածպաշտություն (Ծննդ. Ի 11, Յոբ. ԻԸ 28), երկրածին (Առակ. Բ 18), ինկաբեր (Երգ. Բ 17), կենդանարար (Յովհ. Զ 64), փանաձայապետ (Ս. Պ. հնգ. 186), աստուածական (Ագաթ. 1431, 1499), ծառայական (Ագաթ. 1581), փրկչական (Խոսր. 1899), սփանջելապէս (Սաղմ. ԽԳ 5, Հե 5), անճառելի (Աղեքս. Ա 155),

բ) հունաբան թարգմանություններում կերտված հունաբանություններ՝ ապացոյց (Բրս. հց. 43 [108], 48 [124]), գերապատիւ (Վրբ. հց. Բ), նախատեսություն (Բրս. պհ. 6.203), նախատիպ (Բրս. ծն. 419-20), ներբողեան (Փիլ. իմաստ. 97, 99, Պիտ. 95.1, 2, 14), ներգործություն (Բրս. հց. 42[107], 48[124]), ներհակ (Փիլ. այլաբ. 110), պարագրել (Դիոն. ածայ. 138), աստուածեղբայր (Դիոն. ածայ. Գ 151), բարեբանություն (Պիտ. 72.24, 112.5), սկզբնատիպ (Նազ. Ի բաս. 161), տեսություն (Փիլ. իմաստ. 48), անմարմնական (Փիլ. իմաստ. 36), բանական (Փիլ. այլաբ. 124), երեւակ (Փիլ. այլաբ. 106), որակ (Փիլ. այլաբ. 148), հրաշափառապէս (Բրս. հց. 237), անկողոպտելի (Պիտ. 190.20), անտանելի (Պիտ. 52.13),

գ) հետհունաբան երկերում առկա նոր հունաբանություններ՝ ստորահեղով (Ն. վեր. Թ 55), լեզուախօսություն (Սարգ. Ա յհ. 562), տաղերգություն (Ն. գով. 477), անօրինաբար (Յս. որդի 145), ծառայաբար (Խոսր. 246):

Վերոնշյալ խմբավորման արդյունքում պարզ է դառնում, որ Ներսես Լամբրոնացու բանաստեղծական ժառանգության բառապաշարը հարուստ է թե՛ դասական և թե՛ հունաբան շրջանում կերտված հունաբանություններով: Լեզվում առկա են նաև հետհունաբան շրջանից որոշ հունաբան բառեր, որոնցից երկուսի՝ ստորահեղով և տաղերգութիւն բառերի դեպքում, հաշվի առնելով բառարանային տվյալները (որոնք իրականությունը միայն մասամբ են արտացոլում, քանի որ ոչ բոլոր թարգմանական բնագրերն են բավարար կերպով ուսումնասիրված, կան նաև չհրատարակված բնագրեր), կարելի է ենթադրել, որ հենց ինքն էլ ստեղծել է:

2) Գասական լեզվի կանոններից շեղվող քերականական ձևեր.

Մեր ուսումնասիրության առարկա երկերում բացի բառայիններից, առկա են նաև որոշ քերականական հունաբանություններ, որոնք, մտնելով գրական լեզվի մեջ, հունաբան դպրոցի գործուն ժամանակի ավարտից հետո էլ կիրառելի են եղել հայ հեղինակների կողմից: Քերականական հունաբանությունները հիմնականում ստեղծվել են դասական լեզվում բացակայող ձևերը լրացնելու համար: Ստորև ներկայացնենք մեր առանձնացրած օրինակները.

ա) «-իլ»- ով կրավորական անորոշ դերբայի կիրառություն՝

«գգուիլ» (Ն. վեր. Թ 53), «ըմբունիլ» (Ն. գալ. Հ.Ս. 106), «թագաւորիլ» (Ն. վեր. Թ 53), «ծաղկիլ» (Ն. վեր. Լ 17), «ծնանիլ» (Ն. վեր. Լ 17), «միաբանիլ» (Ն. գով. 485), «մխիթարիլ» (Ն. գով. 463), «շարժիլ» (Ն. գալ. Հ.Ս. 104), «պատուիլ» (Ն. գով. 474):

բ) ե- լծորդություն բայերի անցյալ անկատարի եզակի թվի երրորդ դեմքի «-իւր» վերջավորությունը՝

«Եւ մխիթարիւր, որպէս ասաց ինքն Տէրն ...» (Ն. վեր. Թ 53):

գ) Չայնավորով սկսվող բազմավանկ բայերի անցյալ կատարյալի երրորդ դեմքի եզակի թիվ է – աճականով՝

Վասն որոյ աղաղակէ եկեղեցի. ձմեռն էանց. այգիք մեր ծաղկեցան, և ետուն գհոտ անուշ (Ն. գալ. Հ.Ս. 107):

«Արի՛ եկ Մայր իմ, գեղեցիկ իմ, աղանի իմ, վասն զի ձմեռն էանց ...» (Ն. վեր. Թ 56):

«Չայս ասելով ազգեաց նմա զպատիւ Աստուածութեանն իմանալ, թէ Բանն Աստուծոյ էառ ի նմանէ ծնեալ երկնային աթոռոյն ժառանգ ...» (Ն. վեր. Թ 45):

«Մեղաց ձմեռն էառ վախճան, սառնամածեալ ախտքն սուզան ...» (Ն. գով. 475):

«Զի որ զփորձն էառ քո հնարիցդ, է փորձեցելոցս օգնական ...» (Ն. համբ. 77):

դ) եզակի բացառականի «- ուստ» վերջավորություն՝

«Եւ մարգարէքն ի բացուստ տեսեալ՝ հրաման ետուն ժողովոյս երգոց օրհնութեան ...» (Ն. համբ. 74),

«Եւ անտուստ ի վերուստ իմանալ, թէ զի՞նչ հարկ Աստուծոյ իշմանն ի յերկիր ...» (Ն. համբ. 78),

«... զոր մարգարէն տեսեալ ի հեռուստ աղաղակէր ... » (Ն. վեր. Լ 29):

Այսպիսով, մեր կատարած ուսումնասիրության արդյունքում պարզ է դառնում, որ ներսես Լամբրոնացին, լինելով տասներկուերորդ դարի հեղինակ, իր բանաստեղծական ժառանգության լեզուն հարստացրել է ինչպես դասական շրջանում թարգմանված հունաբանություններով, որոնք արդեն վաղուց մտել էին համընդհանուր կիրառության մեջ, այնպես էլ հունաբան շրջանում կերտված բառային և քերականական հունաբանություններով, որոնք յուրահատուկ

ոճավորում են տալիս լեզվին: Բառապաշարի մեջ կան նաև ավելի ուշ դարերում, ինքնուրույն գրվածքներում կերտված հունաբանություններ, որոնցից երկուսը՝ «ստորահեղուլ» և «տաղերգութիւն» բառերը, ամենայն հավանականությամբ ինքն է ստեղծել թարգմանության միջոցով:

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ

Ագաթ. – Ագաթանգեղոս, Պատմութիւն հայոց // Մատենագիրք Հայոց, հ. Բ, Ե դար, Անթիլիաս-Լիբանան, 2003

Աթ. – Աթանաս Աղեքսանդրացի, Ճառք, թուղթք եւ ընդդիմասցութիւնք, Վենետիկ, 1899

Աղեքս. Ա – Պատմութիւն Աղեքսանդրի Մակեդոնացւոյ, հ. Ա, հայկական խմբագրություններ, աշխատասիրությամբ Հ. Միմոնյանի, Երևան, 1989

Բրս. ծն. – Պ. Տէր-Պօղոսեան, «Երանելոյն Բարսղի եպիսկոպոսի Կապադովկացւոց ասացեալ ի ծնունդն Քրիստոսի», ՀԱ, 1968, էջ 419-438

Բրս. հց. – Բարսեղ Կեսարացի, Գիրք հարցողաց // *Basilio di Cesarea, Il libro delle Domande*, edito da G. Uluhogian (CSCO 536, 537 – *Scriptores Armeniaci* 19, 22), Louvain, 1993

Բրս. պհ. – Ս. Բարսեղ Կեսարացի, Գիրք պահոց, աշխատասիրությամբ Կիմ Մուրադյանի, էջմիածին, 2008

Դ. բարձր. – Դաւիթ Անյաղթ, Ներբողեան ի Սուրբ Խաչն // Դաւիթ Անյաղթ փրկիսոփայի Մատենագրութիւնք և Թուղթ Գիւտայ կաթողիկոսի առ Դաւիթ, Վենետիկ, 1932, էջ 9-25

Դիոն. ածայ., եկեղ. – Դիոնիսիոս Արեոպագացի, Յաղագս Աստուածայնոցն անուանց, Յաղագս եկեղեցական քահանայապետութեան // *The Armenian version of the works attributed to Dionysius the Areopagite. [Text in Armenian]*. Edt.: R. W. Thomson. CSCO, vol. 488 *Armeniaci Tomus* 17. Lovanii, 1987

Խոսր. – Խոսրով Անձեալցի, Մեկնութիւն ժամակարգութեան, Պօլիս 1840
Խոր. – Մովսէս Խորենացի, Հայոց պատմութիւն // Մատենագիրք Հայոց, հտ. Բ, Ե դար, Անթիլիաս-Լիբանան, 2003

Հանգ. – Հանգանակ հաւատոյ // Խորհրդատետր Սրբոյ Պատարագի ըստ ծիսի առաքելական սուրբ եկեղեցւոյ Հայաստանեայց, Ե. տպագրութիւն, էջմիածին, 2016

Մ. Խ. անթ. – Մովսէս Խորենացի, Անթառամ ծաղիկ // Չայնքաղ շարական, Ս. էջմիածին, 1999

Յճխ. – Յաճախապատում ճառք // Մատենագիրք հայոց, հտ. Ա, Ե դար, Անթիլիաս-Լիբանան, 2003, էջ 1-137

Յս. որդի – Ներսէս Շնորհալի, Յիսուս որդի, Վենետիկ, 1643

Ն. առաք., Գէորգ., հր. – Ներսէս Լամբրոնացի, Տաղ երկոտասան առաքե-

լոցն տեառն, Տաղ սրբոյն Գէորգայ զաւրաւարին, Տաղ սրբոց Հրեշտակապետացն // Մատենագիրք Հայոց, հտ. ԺԳ, Գանձարան, Գիրք Բ, Անթիլիաս-Լիբանան, 2008, էջ 1030-1031, 1259-1262, 1347 - 1348

Ն. գալ. Հ. Ա. – Ներսէս Լամբրոնացի, Ներբողեան ասացեալ ի հրաշափառ գալուստ Հոգւոյն Սրբոյ // Ատենաբանութիւն եւ ճառք, Կալկաթա, 1851, էջ 99-121

Ն. գով. – Ներսէս Լամբրոնացի, Գովեստ ներբողական // Ն. Շնորհալի, Թուղթ ընդհանրական, էջմիածին, 1865, էջ 461-497

Ն. գատկ., նոր. կիր. – Ներսէս Լամբրոնացի, Կանոն Սրբոյ Զատկին, Կանոն նոր կիրակէին կրկին գատկին // Մատենագիրք Հայոց, հտ. Ը, Շարական, Անթիլիաս-Լիբանան, 2007

Ն. համբ. – Ներսէս Լամբրոնացի, Բարեբանութիւն ներբողական գովութեամբ ի Համբարձումն Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի յերկինս // Ատենաբանութիւն եւ ճառք, Կալկաթա, 1851, էջ 73- 98

Ն. շաբ. – Ներսէս Լամբրոնացի, Տաղ մեծի աւուր շաբաթին թաղման տեառն // Մատենագիրք Հայոց, հ. ԺԳ, Գանձարան, Գիրք Ա, Անթիլիաս-Լիբանան, 2008, էջ 685 - 688:

Ն. վեր. – Ներսէս Լամբրոնացի, Ներբողեան ի Վերափոխումն ամէնօրհնեալ Աստուածածնին, աշխատասիրությամբ Ա. Ավետիսյանի, էջմիածին, 2018, թիվ Ը., էջ 11-29, թիվ Թ, էջ 42-61

Նագ. ի բաս. – «Ի Բասիլիոս». տե՛ս К. Мурадян, "Древнеармянский перевод 'Эпитафии' Василия Кесарийского," Кавказ и Византия 2, Ереван, 1980, 115-217

Պիտ. – Գիրք պիտոյից, աշխատասիրությամբ Գ. Մուրադյանի, Երևան, 1993

Ս. Պ. հնգ. – Սահակ Պարթեւ, Կանօն Մեծի հինգշաբթին, Կանօն Մեծի Շաբաթուն թաղման Տեառն Յիսուսի, Զայնքաղ շարական, Ս. էջմիածին, 1999

Սարգ. Ա յհ. – Սարգիս Վարդապետ Շնորհալի, Մեկնութիւն եօթանց թղթոց կաթուղիկեայց, Կոստանդնուպօլիս, 1826

Փիլ. ալլաբ., իմաստ. – Փիլոնի Հերրայեցւոյ ճառք, որոց հելլեն բնագիրք հասին առ մեզ, Վենետիկ, 1892

ARPINE AVETISYAN

**GRECISMS IN THE POETICAL LEGACY
OF NERSĒS LAMBRONATS‘I**

Keywords: Nersēs Lambronats‘i, poetical legacy, Greek, translation, Hellenizing School, copy, neologisms, lexical Grecisms, grammatical Grecisms.

The Hellenizing language of the prominent representative of medieval Armenian literature in Cilician Armenia Nersēs Lambronats‘i (1153–1198) deserves special attention. Grecisms appeared in Armenian since the invention of the alphabet, when a great number of works were translated from Greek. But calquing Greek words and grammatical forms reached its peak in the period of the Hellenizing School (~ 570–730). The activity of the Hellenizing translators had a profound impact on the language of later authors who used various types of Grecisms in order to embellish their style.

The language of Lambronats‘i’s poetical works is rich in both Grecisms created in the Classical period (which had already become common and widespread in the language) and lexical and grammatical Grecisms created in the period of the Hellenizing school. Among more than forty lexical Grecisms, there are several words created in later centuries. Most likely, two neologisms (սոռոբակեղուղ and սաղեղուղիւն) belong to Lambronats‘i himself.

АРПИНЕ АВЕТИСЯН

**ГРЕЦИЗМЫ В ПОЭТИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ
НЕРСЕСА ЛАМБРОНАЦИ**

Ключевые слова: Нерсес Ламбронаци, поэтическое наследие, греческий, перевод, грекофильская школа, калька, неологизмы, лексические грецизмы, грамматические грецизмы.

Нерсес Ламбронаци (1153-1198) – выдающийся представитель армянской средневековой литературы Киликийской Армении, язык произведений которого заслуживает особого внимания. Грецизмы стали появляться в первых

же армянских переводах, сделанных сразу после создания алфавита, однако калькирование греческих слов и грамматических оборотов достигло своего пика в период деятельности грекофильской школы (~ 570-730 гг.), наработки которой оказали глубокое влияние на язык более поздних авторов, использовавших разного типа грецизмы для обогащения стиля своих сочинений.

В языке стихов Ламбронаци нам удалось выявить серию грецизмов как классического периода, ставших неотъемлемой частью лексики и используемых повсеместно, так и лексические и грамматические грецизмы, созданные в период расцвета грекофильской школы. В числе порядка сорока словарных грецизмов есть несколько слов, созданных в более поздний период. Два неологизма (ստորահնդոյ и տաղերգութիւն), по всей видимости, принадлежат самому Нерсесу Ламбронаци.